

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

อดีตเป็นรากฐานที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษาอดีตจึงเป็นความจำเป็นเพื่อให้เข้าใจปัจจุบันและเห็นแนวทางสำหรับอนาคตได้ดียิ่งขึ้น สำหรับสังคมไทยปัจจุบันนั้นเป็นพัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจากการปรับประเทศไทยให้ทันสมัยแบบตะวันตกที่เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงนั้นส่วนมากจะศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและผลที่มีต่อสังคมไทย โดยประเมินคุณค่าพระราชนิพนธ์กิจต่างกันไปตามทัศนคติส่วนบุคคล ผู้เขียนมีความเห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดของผู้นำทางการเมืองสมัยนั้นอาจช่วยให้ได้ภาพทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนขึ้น เนื่องจากสภาพของสังคมที่มีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กษัตริย์คือนำสูงสุดที่มีอิทธิพลต่อทิศทางการเคลื่อนไหวของสังคม โดยเฉพาะพระราชดำริทางการเมืองของกษัตริย์ เพราะเหตุว่าธรรมชาติของการเมืองนั้นกว้างและครอบคลุมทุกกิจกรรมในสังคม เป็นสิ่งที่ประสานให้สังคมและรัฐดำรงอยู่ได้ ข้อสำคัญคือการเมืองในสมัยนั้นแยกไม่ออกจากกษัตริย์ซึ่งเป็นผู้นำที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง ความเปลี่ยนแปลงที่นำเสนอในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ การที่พระมหากษัตริย์ต้องเผชิญกับปัญหาใหม่ที่หลีกเลี่ยงมิได้จากภัยของจักรพรรดินิยมตะวันตก ซึ่งส่งผลกระทบต่อการเมืองภายในที่ฝรั่งมีอิทธิพลมากขึ้น สิ่งที่น่าสนใจคือในสถานการณ์เช่นนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นเพียงไร และทรงมีพระราชดำริที่จะปรับปรุงการเมืองพื้นฐานภายในประเทศอย่างไร จึงจะทำให้ระบบดีขึ้นและสามารถดำรงราชอาณาจักรและราชบัลลังก์ไว้ได้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

ผู้เขียนได้วางวัตถุประสงค์ในการค้นคว้าและวิจัยไว้ดังนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาถึงกำเนิดและพัฒนาการของพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพิจารณาจากปัจจัยภายใน คือ ความเป็น

ปัจเจกบุคคลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และปัจจัยภายนอก คือ สภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อพระราชดำริทางการเมืองของพระองค์

2. เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระราชดำริกับการแสดงออกทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการบริหารราชการแผ่นดินเพื่อความมั่นคงแห่งสถาบันกษัตริย์และราชอาณาจักร

3. เพื่อศึกษาถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเนื่องมาจากพระราชดำริทางการเมืองของพระองค์ รวมทั้งผลสืบเนื่องที่มีต่อรัชกาลต่อมา

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาประวัติทางความคิดทางการเมืองของบุคคลนั้น จำเป็นต้องศึกษาโดยพิจารณาจากชีวประวัติของเขาอย่างรอบคอบ โดยให้ความสำคัญต่อสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการเกิดและการพัฒนาของความคิดทางการเมืองด้วย ไม่น้อยไปกว่าการพิจารณาตัวบุคคลในแง่ปัจเจกบุคคล เพราะทั้งสองส่วนนี้เป็นองค์ประกอบของการเกิดความคิดทางการเมือง กรณีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระราชสมภพและเจริญพระชนม์ขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขอบเขตของการวิจัยจึงเริ่มตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรีมาจนถึงต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยศึกษาถึงสภาพและแนวคิดทางการเมืองที่ส่งอิทธิพลต่อกำเนิดและการพัฒนาการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอันเป็นผลมาจากพระราชดำริทางการเมืองที่มีต่อสังคมไทยด้วย และจะพิจารณาผลกระทบนั้นสืบเนื่องมาจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นทายาททางสายโลหิตและการเมือง

วิธีดำเนินการคนควาและวิจัย

การศึกษาพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ผู้เขียนพิจารณาจากเอกสารที่เป็นข้อเขียนประกอบกับการตีความจากพฤติกรรมที่แสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ สำหรับเอกสารประเภทข้อเขียนนั้นแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ เอกสารที่เป็นงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เอกสารเกี่ยวข้องกับพระองค์ที่บันทึกโดยบุคคลรวมสมัย และเอกสารที่เป็นงานคนควาเรียบเรียงขึ้นในสมัยหลัง บรรดาเอกสารเหล่านี้ผู้เขียนให้ความสำคัญแกเอกสารประเภทพระราชนิพนธ์เป็นหลัก ทั้งเอกสารที่เป็นของราชการและส่วนพระองค์ นอกเหนือจากเอกสารต่าง ๆ แล้ว ผู้เขียนได้ใจวิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดถึงเรื่องราวของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงฉนวน เพื่อให้ได้ข้อมูลสมบูรณ์ขึ้น

แหล่งเอกสารสำคัญที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดควชิรญาณ และหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังมีอยู่ที่ ศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดภาควิชาประวัติศาสตร์ หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหอสมุดหนังสืองานศพวัดบวรนิเวศวิหาร

ความยากลำบากในการวิเคราะห์ถึงพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ที่การใช้วิจรณ์ญาณในการตีความ เพราะความคิดกับการแสดงออกทางการเมืองมีโดยตรงกันเสมอไป เหาที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระราชดำริกับพฤติกรรมทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบว่ามี 4 ลักษณะด้วยกัน คือ

- ก. สามารถปฏิบัติตามพระราชดำริทางการเมืองที่มีอยู่
- ข. ไม่สามารถปฏิบัติตามพระราชดำริทางการเมืองที่มีอยู่ได้ เนื่องจากไม่มีโอกาสหรือเนื่องจากข้อจำกัดด้านสถานภาพทางการเมือง
- ค. มีพระราชดำริทางการเมืองแบบหนึ่ง แต่ต้องแสดงออกอีกแบบหนึ่ง เนื่องจากมีเหตุการณ์บังคับ

ง. มีการแสดงออกทางการเมืองโดยที่ไม่ได้มีพระราชดำริในเรื่องนั้นมาก่อน พฤติกรรมที่เกิดขึ้นอาจเป็นไปด้วยสัญชาตญาณหรือความจำเป็นเฉพาะหน้า

ฉะนั้น ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดจึงต้องใช้ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ทางด้านประวัติศาสตร์พิจารณาข้อมูลอย่างระมัดระวัง และปราศจากอคติเพื่อได้ภาพของความคิดที่ใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด เมื่อได้ภาพที่ชัดเจนพอสมควรแล้ว ผู้เขียนได้นำเสนอวิถยานิพนธ์ฉบับนี้ในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Discription)

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. เพื่อให้เห็นภาพอย่างกว้างของประวัติศาสตร์การเมืองไทยช่วงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึงต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างต่อเนื่องและมีพัฒนาการ
2. เพื่อความเข้าใจถึงสาเหตุที่แท้จริงของความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยที่เริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือข้อจำกัด โดยพิจารณาผ่านพระราชดำริและบทบาททางการเมืองของพระองค์ อันเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความเปลี่ยนแปลง
3. การเรียนรู้อดีตอันเป็นที่มาของสังคมปัจจุบัน ช่วยให้เข้าใจลักษณะสังคมที่ดำรงอยู่ได้ชัดเจนขึ้น บทเรียนจากอดีตอาจจะช่วยให้ผู้ที่มีส่วนร่วมทางการเมืองในปัจจุบันเห็นแนวทางในการปรับปรุงสังคมไทยให้ดีกว่าเดิม

อักษรย่อที่ปรากฏในเชิงอรรถ

- หจข. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
 ร. 4 เอกสารรัชกาลที่ 4
 ร. 5 เอกสารรัชกาลที่ 5
 กท. เอกสารเย็บเล่ม ราชการกรมพระกระลาโหม

- บ. เอกสารเบ็ดเตล็ด
- ค. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ
- สบ. เอกสารส่วนบุคคล

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย